

NATURRESSURSENE OG VERDENSPOLITIKKEN PÅ SVALBARD 1596-2011

Roald Berg

Innledning

I 2007 meldte verdenspressen at russerne hadde sendt to ubåter 4000 meter under Nordpol-punktet og plantet et russisk flagg der (Jones 2008). Bortsett fra den imponerende teknologiske siden av dette dykket, oser det av storpolitikk og nasjonal prestisje, men også av jakt på ressurser. Utenriksminister Jonas Gahr Støre var imidlertid påfallende avslappet i sine reaksjoner på den undersjøiske flaggplantingen. Dét var som et ekko fra Roald Amundsens dager.

Amundsen plantet sitt lands flagg på Sydpol-punktet i 1911. Men han nøyde seg ikke med det. Han annekterte enorme områder på Sydpol-plataet, og døpte det til kong Haakon VII's vidde. Da den norske regjering ble gjort kjent med disse anneksjonene i 1912, forholdt den seg imidlertid like passiv til dem som Gahr Støre gjorde da han fikk melding om det russiske flaggplantingen på Nordpolens dyp nesten hundre år senere.

Det var en grunn til den norske passiviteten både i 1912 og i 2007. I 1912 var den norske regjering først og fremst opptatt av Spitsbergen og ressursene der; derfor prioriterte ikke den norske regjering å foreta seg folkerettslige anneksjoner andre steder – og slett ikke på den andre siden av jordkloden – som kunne forkludre det diplomatiet som var i gang i 1912 om Spitsbergen. I 2007 var det et betydelig større behov for utenrikspolitisk konsentrasjon til det østlige Barentshavet med dets veldige ressurser i og under havet – enn til å bedrive symbolpolitikk på bunnen av Nordpolbassenget. Den første prioriteringsavvegingen kom for en dag da Norge fikk suvereniteten på Spitsbergen etter et seigt men bestemt forarbeid – i 1920.¹ Den andre ble oss vederfaret i 2011, da den siste del av den norske stats grenselinje – den i Barentshavet mellom Norge og Russland – ble ratifisert i Dumaen og i Stortinget (Holsbø 2011; Julfeldt 2011): Så var det altså slik at Jonas Gahr Støre hadde langt mer håndfaste interesser å jakte på enn symboler på havbunnen. Så var det altså slik at symbolpolitikken i polarområdene – verken i sør eller i nord – fikk forskusle kampen om ressursene i nord.

Kampen om ressursene i polarområdene er emnet for denne artikkelen. Det er ikke den eneste kampen som har fått eventyrere, vitenskapsmenn og fangsfolk til å begi seg inn i den frosne villmarken. Men kull og olje og andre naturens herligheter har vært motoren i norsk polarhistorie *sammen med* jakten på mannlighetsrekorder og nasjonal prestisje. Slik kan også Spitsbergens historie sammenfattes.² Fra begynnelsen til våre egne dager har særlig Spitsbergen-øyenes ressurser vært opphavet til så mye storpolitisk og prestisjepolitisk konkurranse at de kan være som en lærebok i studiet av konflikt og konkurranse i internasjonal politikk.

¹ Norge påtok seg suvereniteten over Spitsbergen i 1925 etter å ha fått utarbeidet en bergverksordning og etter å ha kommet til enighet med Russland og Tyskland, som ikke hadde deltatt i utarbeidelsen av Spitsbergen-traktaten i 1920, se Berg, 1995.

² For liknende problemstillinger også på Novaja Zemlja og Franz Josefs land, se Berg, 1998. Om nasjonal og individuell prestisje som drivkraft for polareventyrene, se Berg, 1995 og Drivenes, 2004.

Hval og folkerett

Spitsbergen-øyene ble oppdaget av Wilhelm Barentz i 1596 da han var på leting etter Nordøstpassasjen.³ Oppdagelsen satte straks i gang en europeisk konkurranse om ressursene, først og fremst hval og hvalross. Konflikter og sammenstøt fulgte både mellom fangstfolkene og mellom deres regjeringer – den spanske, den franske, de hanseatiske bystatene, samt den danske konge og den britiske. Fangstmennene stjal hverandres skip. De brente landstasjoner. Det var en uholdbar lovløshet mellom konkurrerende fangstmenn.

Nederland ser ut til å ha vært først ute med forsøk på å få til et internasjonalt regelverk som kunne regulere bort lovløsheten. Et ledd i dette arbeidet var folkerettspioneren Hugo Grotius' tese om havenes frihet fra 1609 (*Mare Liberum*), en banebrytende folkerettsregel, som ble et mektig våpen for sjøfarende i århundrene som fulgte. Tesen om havenes frihet ble et forsvarstiltak mot Storbritannia og Danmark-Norge, som begge påberopte seg å ha suvereniteten på øyene og dermed eksklusiv rett til å sanke av ressursene der. Britene begrunnet sitt krav med påståtte historiske rettigheter; en klassisk begrunnelse for folkerettslige suverenitetskrav. Det dansk-norske kravet viste til at Spitsbergen ifølge datidens geografiske teori trolig var fysisk forbundet med Grønland, som var norsk, foruten at hele Nordhavet måtte anses som et norsk hav. I 1635 ble dette standpunktet folkerettslig konsolidert av Grotius' britiske kollega, John Selden i form av avhandlingen *Mare Clausum* (Ulfstein, 1995, 35).

Danmark-Norge forsøkte på denne tiden også å anvende fysisk makt for å oppnå anerkjennelse over nordområdene. I 1637 gikk en dansk-norsk marinestyrke til angrep på en fransk hvalfangststasjon på Spitsbergen. Skadene var så voldsomme at den franske hvalfangsten fikk en avgjørende knekk (Bjørge, Rian & Kaartvedt, 1995, 186).

Etter hvert tapte det internasjonale samfunn interessen for Spitsbergen. Overbeskatning førte nemlig til at hvalbestanden ble desimert. Spitsbergen-øyene ble betraktet som *terra nullius* eller ingenmannsland uten statlig tilhørighet og ikke underlagt noen myndighet. Dette var den folkerettslige status. Den praktiske realitet var at øyene ble *terra communis*: felles land for alle lands borgere.⁴ For de fåtallige fangstfolkene som søkte seg til ishavsoyene på 17- og 1800-tallet - i det vesentlige var det nordmenn og russere -, var dette fullt tilfredsstillende. De ønsket simpelthen ikke at statlig suverenitet skulle bli et tema. For uten noen statlig myndighet, ville det ikke bli lagt begrensninger på fangsten eller, sagt på fangstfolkenes egen måte, hindringer i veien for en mest mulig effektiv høsting av hvalfangstfeltene. - Raskt og effektivt ble da også hvalfeltene ved Spitsbergen høstet nok en gang. Ved inngangen

³ Arkeologiske funn har vært utlagt som indikasjoner på en tidlig steinalderkultur med utgangspunkt i Nord-Russland. De aktuelle funnene er imidlertid svært omdiskuterte. Hypotesen om en steinalderkultur har heller ikke vunnet stor tilslutning i det internasjonale arkeologiske fagmiljøet (Arlov, 1996, 46). Norske historikere og filologer har videre hevdet at Spitsbergen ble oppdaget av nordmenn på 1100-tallet, en hypotese som heller ikke har støtte i moderne forskning (Berg, 1995, 170). Også en påstand om at øyene ble oppdaget av en brite i 1553 er tilbakevist (Ulfstein, 1995, 34).

⁴ Den juridiske forskjellen på de to begrepene *terra nullius* og *terra communis* er at suverenitet kan erverves gjennom okkupasjon på *terra nullius*-områder, mens ensidig okkupasjon ikke tillates på fellesområder, se Ulfstein, 1995, 16.

til det 20. århundre satte deretter de norske fangstfolkene kursen mot Antarktis, hvor et nytt innhøstingseventyr tok til – etter hval (Berg, 1995, 145ff).

Folkerett og nasjonalisme

I 1870-årene økte imidlertid interessen for Spitsbergen på grunn av andre naturressurser enn havdyrene. Det var store mengder guano på øygruppen. I industrialiseringens tidsalder ble guanoen en etterspurt råvare i jordbruket. I Sverige ble det tatt til orde for å få suvereniteten over Spitsbergen henlagt til unionspartneren Norge, slik at utvinningen av denne verdifulle eksportvaren kunne bli til beste for forretningsmenn fra de forente rikene. Den norske regjering sa imidlertid nei da tilbudet kom fra den svenske utenriksministeren om å gjøre et forsøk på en diplomatisk erobring av Spitsbergen. For den guanoen som det var aktuelt å utvinne, var noe som i virkeligheten ville tjene svenske interesser, ikke norske, mente statsminister Frederik Stang, slik at en eventuell norsk suverenitetsutvidelse ville medføre flere ulemper enn fordeler: "Sverige ... faar den egentlige kjerne [dvs. de økonomiske fordeler], medens vi faar skallen" (Bjørge, Rian & Kaartvedt, 1995, 320f). Derfor var han og den norske regjering lettet over at russerne sa nei da spørsmålet om å forandre Spitsbergens folkerettslige status ble reist i diplomatiske former; den beskjeden er kjent som det russiske "veto" mot norsk suverenitetsutvidelse.

Tjue år senere dukket spørsmålet om suverenitet over Spitsbergen opp igjen. Denne gangen var svaret et ganske annet, nemlig at Norge burde forsøke seg på suverenitetservervelse. Her hadde det altså skjedd en norsk nyorientering. Det var delvis en nyorientering i Norge og delvis en nyorientering som følge av at de internasjonale rammene hadde endret seg.

I 1890-årene var det kommet andre politikere inn i ledelsen av de norske regjeringskontorene – på samme måte og på samme tid som i det øvrige Europa. Norsk politikk var preget av en generell tendens til å ta økt hensyn til det moderne fenomenet som er kjent under navn som nasjonalisme og imperialisme. Det var politikere som ikke først og fremst var interessert i naturressurser, men som like mye var opptatt av nasjonal prestisje og mer eller mindre darwinistisk inspirerte ideer om at statssamfunnet, på samme måte som i dyrelivet, var en arena for kamp og konkurranse. Svein Ivar Angell har vist hvordan tidstypiske tanker om en *norsk* imperialisme – inspirert av de europeiske stormaktenes programmatisk kamp om nye markeder og nye kolonier for sine varer og for sine borgere – var med på å prege det spørsmålet som til slutt underminerte den norsk-svenske unionen, nemlig konsulatspørsmålet (Angell, 2009). En del av denne statsekspanjonistiske tenkningen inkluderte en økende bevissthetsoppbygging av den forestilling at Spitsbergen burde høre til Norge (Drivenes, 2004). Men naturressursene var ikke dermed irrelevante som politiske handlingskonstituerende faktorer, tvert imot.

Kull og amerikanere

En norsk ishavsskipper hadde med seg 600 hl. kull etter en tur til Spitsbergen i 1899, som han solgte i Trondhjem og Tromsø. Man var smertelig klar over at næringslivet og særlig bankvesenet her tillands ikke hadde ressurser til de veldige investeringene som måtte til for å starte en norsk gruve drift oppe i isødet. Avisene fant det bare

beklagelig ”om Fremmede her kom Nordmennene i forkjøpet” (Berg, 1995, 153). Det var den samme bekymringen som kom til uttrykk da utenlandske fossespekulanter noen år senere utløste den alarmstemningen i Stortinget som førte til de såkalte ”panikklovene” – de første konsesjonslovene. De lovene var ledd i den ”nationalprotektionism” som fulgte i kjølvannet av unionsoppløsningen (Jakobsson, 1992, 244); her skulle landet forsvares mot oppkjøp av utenlandske pengemenn. På Spitsbergen var det - motsatt – smertefullt at en mulighet for norsk økonomisk (og kanskje senere også politisk) penetrasjon gikk tapt fordi Norge ikke var pengesterkt nok.

Kullressursene fikk ligge i fred inntil en amerikansk gruvemillionær gjorde entré. I 1901 og 1903 besøkte John Munroe Longyear Spitsbergen. Kullprøver fra Adventdalen viste drivverdige kullforekomster. I 1906 stiftet Longyear og hans kompanjonger The Artic Coal Company med hovedsete i Boston og startet opp gruveutvinning i Adventdalen. I 1903 hadde dessuten et skotsk selskap, The Spitsbergen Coal and Trading Company, startet gruvevirksomhet på nordsiden av fjorden. Med ett ble det et yrende liv i nye gruvesamfunn (Arlov 1996; Berg 1995).

Det amerikanske selskapet sysselsatte i perioden 1905-09 omkring 100 mann om sommeren og 40 mann om vinteren, nordmenn de fleste, men også en del svensker. The Spitsbergen Coal and Trading Company hadde 40-80 arbeidere i vintersesongene fram til 1908. I tillegg var det norske fangstfolk i området om sommeren. Så i løpet av noen få år var det folksomt i hvert fall i Adventdalen. Og der det er folk nok, blir det gjerne interessenmønstre. Det oppstod raskt strid om grenser og overlappende krav mellom gruveskjerperne. Gruveselskapene stod mot fangstfolkene. Norske aviser meldte snart at gruveselskapene forbød jakt på sine områder og fór hardhendt fram mot norske fangstfolk. De hyppige streikene disse årene viser at forholdene for gruvearbeiderne var elendige (Evjen, 2006). Også turisttrafikken, som om sommeren kunne være betydelig, hadde skyggesider. Fangstfolkene ble opprørt over turistenes hensynsløse nedskyting av rein for moro skyld. Enkelte dyrearter var dessuten overbeskattet slik at det også av denne grunn nå åpenbart var blitt behov for regulerende myndigheter. Mer enn noen sinne fikk ressursstridigheter politiske konsekvenser langt der oppe i ishavet.

Like etter unionsoppløsningen fikk norsk utenriksledelse spørsmål om man kunne tenke seg å ta et initiativ for å skape ro og orden der nord: de skotske gruvesjefene hadde store problemer med å få sine arbeidere til å slutte å streike. De hadde først appellert om hjelp av den britiske regjering, og denne hadde vurdert hvorvidt Imperiet her som ellers i verden skulle påta seg den ”white man’s burden” det var å tilegne seg øygruppen, og kommet til at Spitsbergens sjømilitære betydning var for liten til å pådra seg de omkostninger som en britisk administrasjon i så fall ville medføre (Kristiansen, 1988, 157). I Kristiania, derimot, grep man sjansen. Det nye norske utenriksdepartementet tok initiativet. Mellom 1910 og utbruddet av første verdenskrig ble det forhandlet om internasjonalisering av Spitsbergen under norsk ledelse. Meningen var at Norge skulle ha det egentlige herredømmet. Det kan se ut som det første eksempelet på en norsk spesialgren i diplomatiets kunstløp, nemlig den internasjonale kallsfølelse som legges som et tynt flor over de nasjonale interessene, og som ofte har gitt forbløffende store resultater i det lange løp (Lundestad, 1985).

Suverenitetskonkurranse

De norsk-initierte Spitsbergen-forhandlingene var imidlertid temmelig urealistiske. Sverige ville ikke gå med på noen internasjonalisering under norsk ledelse. Russland gjentok straks sitt ”veto” fra 1870-årene. Det var nå slike vanskeligheter man måtte regne med og som man kanskje kunne ha håp om å overvinne. Men det var USA – eller rettere sagt den stenrike Mr. Longyear, som holdt på å sette stopp for enhver videre diskusjon allerede før forhandlingene var kommet ordentlig i gang.

Den amerikanske interessen på Spitsbergen var utelukkende knyttet til de økonomiske interessene som Longyear og hans aksjonærer hadde. For dem var det dermed et overordnet mål å bevare den frie adgangen til å utnytte øygruppens ressurser. Når den norske utenriksledelsen antydte muligheten for at Spitsbergen skulle underlegges norsk lovregulering, gikk alarmklokken i Boston momentant. Konesjonslovene – de nasjonalproteksjonistiske – i Norge var ikke noe godt tegn på hva man i så fall kunne vente seg; det var velkjent hvordan norske politikere holdt vakt ved grensen mot utenlandsk utnyttelse av norske naturressurser. Men de amerikanske gruvekapitalistene var først og fremst redde for hva et norsk arbeidstidsregime kunne få å si for den daglige driften – for ikke å si den daglige kommandoen over arbeidsstokken. I det minste var norske arbeidstidsbestemmelser altfor restriktive på ett punkt: arbeiderne ville få altfor mange uproductive fridager på de talløse – etter amerikanernes smak – norske helligdagene.

Longyear satte i gang en motoffensiv. Han ville få den amerikanske presidenten til å okkupere Spitsbergen.

Amerikansk lovgivning inneholdt en bestemmelse om midlertidig okkupasjon, ”guanoloven”, for å beskytte amerikanske borgere som sanket guano på ubebodde øyer og skjær i Latin-Amerika, mot eksportskatt. Presidenten kunne anvende USAs stridskrefter til å beskytte virksomheten. I 1909 satte Longyear i gang en kampanje for å utvide denne loven til også å omfatte amerikanske gruveinteresser. I oktober fikk han senator Cabot Lodge fra hjemstaten Massachusetts med på aksjonen. Lodge var medlem av Senatets utenrikskomité og, sammen med Theodore Roosevelt, selve hovedarkitekten bak den ekspansjonistiske amerikanske utenrikspolitikken som ble innledet omkring århundreskiftet. Lodge brakte saken til utenriksminister Philander Knox, som ble personlig interessert. Den 10. desember la senator Lodge fram Longyears forslag til tillegg til guanoloven i Senatet. Den 5. januar 1910 vedtok Senatet å utvide loven til også å gjelde kullforekomster og andre mineraler på øyer eller *deler* av øyer. I henhold til amerikansk statsskikk ble vedtaket videresendt til utenrikskomiteen i Representantenes Hus, som bad om utenriksdepartementets vurdering. Og der stoppet denne lille detaljen i den store historien om hvordan Nord-Amerika ble en verdensmakt. Utenriksminister Knox uttalte nemlig 21. januar at Spitsbergens stilling som *terra nullius* var etablert ved ”international consensus”. Monroe-doktrinen fra begynnelsen av 1800-tallet utelukket muligheten for at USA i 1910 kunne ta seg til rette i et spørsmål som så åpenbart hørte til de europeiske stormaktenes virkeområde, i hvert fall i et område av verden hvor amerikanske statsinteresser på ingen måte var utfordret. Uansett hvor mye kull som kunne hentes ut derfra (Berg, 1995, 167f).

Dagen etter Knox' uttalelse, den 22. januar, var det imidlertid Norges sendemann i Washington, som slo alarm. Ifølge pressen kunne det bli snakk om amerikanske "annektering af Spitsbergen". I en måneds tid gikk telegrafledningene varme av bekymringsmeldinger til det norske utenriksdepartement inntil den norske sendemannen fikk Knox i tale om det som nå ikke lenger var mer enn Longyears innfall: "when we speak about it in the department, it is always in the form of a joke" (Berg, 1995, 168). Men ikke i Norge, altså.

I begynnelsen av 1910 gjorde den amerikanske sendemann i Kristiania oppmerksom på at det hastet med å få etablert rettsregler fordi Longyear hadde planer om å utvide driften der nord. Utenriksledelsen slo til. Og slik begynte de Spitsbergen-forhandlingene i Kristiania som – naturligvis – gikk på grunn i 1914 da stormaktenes forhandlere måtte haste hjem for å delta i den store verdenskrigen.

Første verdenskrig endret det meste i internasjonale politikk, også spillet om Spitsbergen. Skjønt noe lå fast.

Krigsprofitt og suverenitet

Mr. Longyear solgte sine gruveinteresser til norske investorer midt under første verdenskrig. Og bakgrunnen for denne store nye faktoren i spillet om Spitsbergens naturressurser er to-delt. De nøytrale norske spekulantene seilte inn slike eventyrlige verdier som følge av at den norske handelsflåten ble ententemaktenes transportapparat. Norske industrialister fikk så mye penger mellom hendene at de kunne gå til innkjøp av et komplett industrianlegg, mens amerikanerne kastet kortene etter at ubåtkrigen ble dødsstøtet for et spennende industrieventyr langt av gårde fra markedene. Dermed fikk Norge reelle interesser i en kullutvinning som krigen hadde vist viktigheten av. Så mens amerikanerne mistet sine kommersielle og dermed sine politiske interesser, fikk de nasjonalforfengelige argumentene kraftig drahjelp på norsk side. Det ble mer enn et rent fantasipåfunn å si at Norge burde kreve Spitsbergen som "Betaling" for sine tjenester for de allierte under krigen da sjansen bød seg på fredskonferansen i Paris etter krigen (Berg, 1995, 256). Og der førte amerikanerne ordet. Slik ble Spitsbergen-traktaten til. Slik ble Norge en av vinnernasjonene i det store fredsoppgjøret etter første verdenskrig.

Spitsbergen-traktaten i 1920, iverksatt i 1925, er en av de få delene av det gigantiske Paris/Versailles-systemet som fremdeles står ved lag. Traktaten endret Spitsbergens folkerettslige stilling fra terra nullius til "en del av Norge". Samtidig inneholdt den visse begrensninger på den norske suvereniteten; i denne sammenhengen er det nok å nevne at adgangen til å nyttiggjøre seg ressursene der nord i framtiden, som hittil, skulle være internasjonal (i hvert fall for borgerne av de maktene som tiltrådte traktaten). Det har gjerne vært utlagt som skår i en ellers så strålende suverenitetstraktat.

Men bestemmelsene om internasjonal tilgang til naturressurser er ganske vanlige i folkerettslige regler som skal sikre lik utnyttelse av overveldende naturressurser på et lite område. Paris/Versailles-freden vrirler av slike servitutter, som de heter i folkeretten, på statlig suverenitet. For eksempel fikk Frankrike rett til å ta vann fra Rhinen for å forsyne egen kraftindustri. I 1905 hadde – motsatt – den norske regjering godtatt at Sverige fikk rett til å motsette seg full norsk råderett over de norsk-svenske grenseelvene. I 1816 oppnådde - som et annet eksempel - det nye

Nederland at Preussen måtte finne seg i fortsatt nederlandsk gruvevirkesomhet på sitt territorium, mens Russland i en traktat med den norsk-svenske konge i 1834 oppnådde at samene på russisk side av den norsk-russiske grensen skulle ha rett til fortsatt å fiske på norsk territorium (Berg, 1993, 474-477; Berg & Jakobsson 2005). Og endelig: Fortsatt internasjonal bruksrett hadde hele tiden ligget inne i de norsk-initierte forhandlingene før verdenskrigen om – nettopp – internasjonalisering under norsk ledelse.

Spitsbergen fikk det gammelnorske navnet Svalbard da Norge overtok styret der i 1925. Den nasjonale og nasjonalromantiske prestisjen var og ble et viktig motiv for ishavsimperialistene. Men dagliglivet på Svalbard var – også som tidligere – et spørsmål om høsting av naturens overskudd enten det nå gjaldt den småskala fangstvirksomheten eller den storskala industrivirksomheten, kullutvinningen. Svenske industriinteresser hadde i sin tid, i 1871, framprovosert en russisk viljeserklæring til å delta i ressurskonkurransen – det russiske ”veto”, og de glemte det ikke, selv om tsarens regime ble styrtet og bolsjevikene overtok. I 1917 investerte også svenske investorer i en kullgruve – i Svea (Avango 2005). Og i 1925 sendte Sovjetunionen sin første geologiske ekspedisjonen til Svalbard og begynte samtidig systematiske oppkjøp av områder og gruver fra svenske, nederlandske og engelske selskaper. I 1933 startet den sovjetiske gruveproduksjonen på Svalbard, og den økte raskt (Celius, 1997, 120). Russlands gamle ”veto” mot en norsk suverenitet på øygruppen var dermed avløst av en målbevisst politikk for å befeste den angivelige russiske historiske særstillingen på Svalbard innenfor det folkerettslige norske suverenitetsregimet. De svenske gruveeierne gav derimot opp og var glad til for å kunne selge Svea-gruven til Store Norske i 1934.

Geostrategi og naturressurser

I løpet av andre verdenskrig endret hovedperspektivet seg i det internasjonale interessespillet om Svalbard. Geostrategi og meteorologi fikk økt oppmerksomhet, mens naturressursenes verdi i mindre grad ble handlingsmotiverende. Denne utviklingen fortsatte og ble forsterket under den kalde krigen, da Arktis fikk en veldig betydning i atomalderens interkontinentale strategi. USA krevde flybaser på Grønland – og vurderte det samme på Svalbard (Lundestad 1980). Sovjetrusserne viste fram sine muskler overfor den norske utenriksministeren under et nattlig møte i Kreml i 1944. Utenriksminister Molotov pekte på det sovjetiske stredeproblemet: orlogsflåten var og er prisgitt seilinger gjennom Tsushima-stredet, Dardanellene, Øresund/Storebælt og stredet mellom Nordkapp i Finnmark og Sørkapp på Spitsbergen for å komme ut i verdenshavene. Derfor måtte Svalbard ifølge Molotov omgjøres fra et norsk suverenitetsland til et norsk-russisk fellesland samt – intet mindre enn – at Bjørnøya burde avstås til Sovjetunionen. Den norske regjerings rystelser i sjelen kan avleses av at det tok tre år før dette kravet ble avvist (Tamnes, 1993; Holtmark, 1995, 150f).

Men selv om det var sikkerhetspolitiske og militærstrategiske perspektiv som dominerte den kalde krigens arktiske stormaktspolitikk, og som la rammer for småmaktens politikk i Arktis, var ikke naturressursene der nord glemt. Således heter det i 1942 i en amerikansk etterretningsrapport om Svalbards framtidige ”combat importance”: Klimaet, mørketiden og forsyningsvanskelighetene innebar at

levevilkårene på disse øyene var ekstremt ”harsh”. Men på ett område hadde øyene rike ressurser:

Spitsbergen's wealth is coal, of high quality and enormeous quantity ... Oil is probably present in some quantity ... There are large gypsium deposits and extensive fields of ferrous ore of high iron content ... Low-yielding gold-bearing ores have been found. Copper, molybdates, lead and asbestos are other undeveloped mineral resources (Capelotti, 1997, 6).

Denne rapporten innvarsler at mange av de nye problemstillinger, som nå – etter den kalde krigen – er blitt høyaktuelle, aldri helt var gått ut på dato. Militærpolitikken og naturressursene på Svalbard var en enhet selv i de ti-årene da Svalbard fra et geopolitisk synspunkt først og fremst var det sentralpunkt i ishavet som krysserrakettenes skulle fly over.

Kontinuitet og utholdenhet – og det nye gullrushet

Spitsbergen/Svalbards historie kan muligens oppsummeres i begrepsparet kontinuitet og utholdenhet. Jakten på ressursene der nord er den sammenbindende motivasjonsfaktor, som har gitt øygruppen en kontinuerlig verdi, forsterket og holdt sammen av den symbolske kapitalen som den nasjonale prestisjen lever av samt øygruppens geostrategiske verdi. Bare de militære hensyn ser ut til å ha vært av midlertidig betydning for stormakter og småmakter.

På 1600-tallet synes den rendyrkede profittjakten å ha vært den viktigste motiverende faktoren i kampen om hegemoniet på Spitsbergen. Norges Spitsbergen-kampanje ca. 1890-1920 var mest av alt en funksjon av statspatriotisme drevet fram av en lobby av forskere og fangstmenn (Berg 1995). Forskernes og fangstmennenes historiske tilstedeværelse ble omsatt til politisk ”hårdvaluta” (Wråkberg, 1995, 275; Wråkberg 2006) da sjansen bød seg på fredskonferansen etter første verdenskrig. Håpet om framtidig profitt spilte med under det norske kjøpet av Mr. Longyears gruver. Men profitabelt i samfunnsøkonomisk forstand ble aldri det norske Spitsbergen-eventyret, selv om gruvearbeiderne gjorde gode penger som kom godt med i deres hjem-kommuner på fastlandet (Evjen 2006).

Nå, etter den siste del av den norsk-russiske grensen nord-øst for Svalbard omsider er regulert, kom det fram at ”Russland har avsluttet arbeidet med å kartlegge kontinentalsokkelen utenfor Svalbard” (Aftenposten 11.7.2011). Kanskje er tiden kommet for et nytt ressurskappløp på Svalbard.

For grenseavtalen i 2011 kan være startskuddet for selve ”gullrushet” i nord”, heter det i dagspressen. Omsider – etter at grensen endelig er gått opp der nord – er det klart for å sette i gang det virkelige store ”kappløpet om de enorme ressursene i arktiske strøk” (Osmundsen 2011).

I det kappløpet kan kanskje ressursene på Spitsbergen/Svalbard nok en gang gi gjenlyd i verdenspolitikken. Først var det hvalen som vakte interessespillet til live i den grad at det fikk følger for den folkerettslige teoribyggingen. Så var det guanoen som kom i søkelyset. Og så førte kullressursene til et lite mellomspill hvor amerikanerne hentet fram igjen den lovgivningen de hadde til forsvar for sine

guanointeresser – før de straks forkastet tanken om amerikanske maktanvendelse i den europeiske delen av den polare villmarken.

Trolig kan Svalbard fortsatt forbli et førsteklasses case for å studere internasjonal politikk og ressurskamp.

Litteraturliste

Dag Avango, *Sveagruvan. Svensk gruvhantering mellom industri, diplomati och geovetenskap 1910-1934*, Stockholm: Jernkontoret 2005.

Svein Ivar Angell, ”Konsulatspørsmålet og kolonianismen”, i: Kirsten Alsaker Kjerland og Knut Rio (red.), *Kolonitid*, Bergen/Oslo: Spartacus Forlag 2009, 111-127.

Thor Bjørn Arlov, *Svalbards historie 1596-1996*, Oslo: Aschehoug 1996.

Roald Berg, ”Spitsbergen-saken 1905-1925”, i: *Historisk tidsskrift* 72/1993, 443-457.

Roald Berg, *Norge på egen hånd*. Bd. 2 i *Norsk utenrikspolitikks historie*, Oslo: Universitetsforlaget 1995.

Roald Berg, ”Politikk, folkerett og naturressurser i Arktis”, i: Urban Wråkberg (red.), *Arktisk gruvedrift. Teknikk, vetenskap och historia i norr*, Stockholm: Jernkontoret 1998, 27-38.

Roald Berg & Eva Jakobsson, ”Nature and Diplomacy. The Struggle over the Scandinavian Border rivers in 1905”, i: *Scandinavian Journal of History*, 3-4/2006, 270-289.

Narve Bjørge, Øystein Rian & Alf Kaartvedt, *Selvstendighet og union*. Bd. 1 i *Norsk utenrikspolitikks historie*, Oslo: Universitetsforlaget 1995.

P. J. Capelotti (ed.), *Arctic War. The U.S. Military Intelligence Special Study of Svalbard and Other Norwegian Possessions, 1942*, Suitland, Maryland: National Archives.

Gyrid Celius, *Sovjet-Russlands Svalbard-politikk 1920-1925*, Trondheim: Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet 1997.

Einar-Arne Drivenes, ”Ishavsimperialismen”, i: Einar-Arne Drivenes & Harald Dag Jølle (red.), *Vitenskapene*. Bd. 2 i *Norsk polarhistorie* Oslo: Gyldendal 2004, 175-257.

Björg Evjen, *Kull, karer og kvinnfolk, Longyearbyen 1916-1975*, Oslo: Pax 2006.

Ida Holsbø, *Hvordan var det mulig å komme fram til en endelig løsning i delelinjespørsmålet mellom Norge og Russland i Barentshavet i 2010, og ikke i 1978?* Masteroppgave i fiskeri- og havbruksvitenskap, Universitetet i Tromsø 2011.

Eva Jakobsson, ”Norsk och svensk vattenkraftutbyggnad. En komparation”, i: *Polhem* 1992/3, 226-264.

Sven G. Holtsmark, ”Sovjetunionen, Svalbard og Norge 1924-1953”, i: Roger Sørheim & Leif Johnny Johannessen (red.), *Svalbard – fra ingenmannsland til del av Norge*, Trondheim: Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet 1995, 143-166.

Mary Katherine Jones, ”Med flagget til bunns”, intervju, i <http://www.forskning.no/artikler/2008/mars/1206694607.43>

- Ellen Katrine Espedahl Julfeldt, *Bakgrunnen for delelinjeavtalen mellom Norge og Russland i 2010*, BA-oppgave i historie, Universitetet i Stavanger 2011.
- Tom Kristiansen, *Mellom landmakter og sjømakter. Norges plass i britisk forsvars- og utenrikspolitikk 1905-1914*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1988.
- Geir Lundestad, *America, Scandinavia, and the Cold War, 1945-1949*, Oslo: Universitetsforlaget 1980.
- Geir Lundestad, "Nasjonalisme og internasjonalisme i norsk utenrikspolitikk: Et faglig-provoserende essay", i: *Internasjonal politikk*: 1/1985, 39-54.
- Terje Osmundsen, "Fleip eller fakta?", i: *Aftenposten* 6.9.2011.
- Rolf Tamnes, *Svalbard og stormaktene. Fra ingenmannsland til kald krig, 1870-1953*, Forsvarsstudier 7/91, Oslo: Institutt for forsvarsstudier 1991.
- Geir Ulfstein, *The Svalbard Treaty*, Oslo: Universitetsforlaget 1995.
- Urban Wråkberg, *Vetenskapens vikingatåg. Perspektiv på svensk polarforskning 1860-1930*, Uppsala: Uppsala universitet 1995.
- Urban Wråkberg, "Nature Conservationism and the Arctic Commons of Spitsbergen 1900-1920", i: *Acta Borealia* 2006/23, 1-23.

Forfatteropplysninger

Roald Berg (f. 1954), dr. art. og professor i moderne historie ved Universitetet i Stavanger. Berg har arbeidet med norsk/nordisk historie, polarhistorie, nordområdestudier og misjonshistorie. Berg har publisert bl.a. "Nation-building, State Structure and Ethnic Groups: The Scandinavian Sámi 1905-1919" (1995), "Fornorskning av Arktis og fornorning av Nord-Norge 1820-1920" (2004), og var en av forfatterne i *Norsk polarhistorie* (2004). E-post: roald.berg@uis.no,

Summary

The history of Spitsbergen/Svalbard has been characterized by a combination of masculine heroism and continuous struggle for the natural resources at the islands. In the beginning, from the 16th century, it was an international struggle for the harvesting of the whale and walrus; its value was so great that international conflicts led to the development of such doctrines as *mare clausum* and *mare liberum* in international law. The competition for the utilization of the coal resources led the Americans near annexation during the first decade of the 20th century before Norway received sovereignty over the islands after the first world war and the services of the Norwegian merchant fleet during that war. After the cold war the oil deposits in the Barents Sea might trigger another period of resource struggle at the islands and the oceans around them.

Keywords

Polarhistorie, ressurshistorie, internasjonal politikk, suverenitet, norsk historie, nordområdestudier.